

ՀՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Ճանապարհորդութիւն Պողիկտեոսի 'ի Հաւմ¹:

ԹՈՒՂԹ Ե.

Տոները, կահկարասիք, և այլն:

(Շարունակութիւն)

Իր ազնուութեանը համար շնորհակալ եղանք ու ետքը այս պատասխանը տուի ես իրեն. “ Ինծի անանկ կ'երևնայ որ տանդ շինութեանը համար ընտրած արուեստաւորը Յոյն մը պիտի ըլլայ: Կը ճանչնամ իմ հայրենեացս ճարտարապետութիւնը, նոյն ձևերը, նոյն բաժանմունքները: Բայց այս բնակութիւնս խիստ մեծ է, ու չորս դին մեծութիւն ու հարստութիւն կը փալտիլն, ուր ընդհակառակն մեր տունները համեմատութեամբ շատ աւելի պզտիկ են, ու թէ որ տեսնելու արժանի բան մը՝ ունին իրենց վայելչութիւնն է, որ իւրաքանչիւր մասին իրարու հետ ունեցած յարմարութենէն առաջ կուգայ: — Իրօք ատ վայելչութիւնն է զոր մենք փուճ տեղը կ'աշխատինք՝ ի գործ դնելու, և անոր պակասութիւնը լեցընելու համար մեծամեծ ծախքերու ձեռք կը զարնենք: Մենք հարստութիւն ունինք. դուք ճաշակը ու վայելչութիւնը. իւրաքանչիւրը ունեցածովը կը ճոխանայ, ու անով չունեցածին վրայ կը միխթարուի: Այն արտաքին նմանութիւնը որ գտար իմ ու Յունաց տուններուն մէջ, նոյն նմանութիւնը կը գտնես բոլոր նաև Հռովմայ տուններուն վրայ: Մեր ամենէն փառաւոր տաճարներէն սկսեալ մինչև չափաւոր բնակութիւններ՝ բոլորն ալ ձերիններուն նմանութեամբը շինուած են, ուստի անօգուտ կը սեպեմ ցուցնել քեզի այս սրահները, այս բարձր սիւները, ու այս յարկածածուկ ձեւերը, որովհետեւ այս ամէնքն են ճարտարապետին գործքերը որ ամէն տեղ կրնայ ասոր նմանները շինել: Յուցընեմ քեզի ներքին բաները, որոնք ամէնքը կամ իմ ընտրութեամբս եղած, և կամ իմ գիւտերս են. և ասոնք ձեռք ձգելու համար է որ մէկ ծախքի մը չեմ խնայած: Սկսինք ուրեմն կեցած տեղերնէս, որ գաւթին ամենէն ներքին ու պահպանուած տեղը ըլլալուն, հոս կը պահեմ ինչ ազնիւ բան որ ունիմ. մէկը չկրնար ներս մտնել առանց գռնապանէն տեսնուելու: Հոս են դիւաններս ու ազնիւ տոհմէ ըլլալուս վը կայականները, որոնք միայն տա կողմս ամբողջ բռնած են. անդին գրուած են գրքերս, որոնց համար հմուտ գերիններէս մէկը կ'ըսէ թէ շատ հետաքրքրական բաներ կը բովանդակեն. գնելու համար շատ ստակ հարկ եղաւ ծախել երբոր համարակալի մը ստացուածքը աճուրդի հաներ էին, Ես չկրցայ ինքզինքս բռնել ու յունարէն ըսի Լուկիոսին. “ Թուղթեր ու գրուածքներ շատ կը տեսնեմ, բայց քիչ գիրք: — Հաւանական է, պա-

տասխանեց անիկայ, որ տանտէրը աւելի հարուստութիւն ունի քան թէ գիտութիւն, : Տանուտէրը խօսքը առաջ տանելով կ'ըսէր. “ Այս մահճակալիս անկողինը, ինչպէս նաև այս տան անկողինները ծիրանեգոյն բուրդէ լեցուն են, փառաւորութեան տեսակ մը՝ զորն որ առջի մոցընողը ես կրնամ սեպուիլ: — Իրաւքընէ եղական փառաւորութիւն է, պատասխանեց Լուկիոս. միայն ցաւալին ան է որ մէկը յարգը գիտնալու համար պէտք է առաջ իմաց առնուլ: — Ես ալ այն վախճանաւ, պատասխանեց տէրը, ամէն եկողներուն կը փութամ իմաց տալու, :

Ետքը սկսաւ շարունակել. “ Տեսէք թէ ինչ ճարտարութեամբ գործուած է այդ միւսիտը, որուն վրայ որ դուք կը քալէք: Ամենաբարակ վըրձինն ալ անկարելի է որ այդ թռչուններուն կարենայ աւելի ճիշդ ձևեր ու վայելչ գոյներ տալ, և սակայն իրարու քով յարմարցուցած քարեր են: Օրինակի համար, այդ աղաւթին որ գետակէն ջուր կը խմէ՝ միթէ զարմանալի բան չէ: Այնպէս բնականին նման է որ կրնայ ըսուիլ թէ գլխոյն շուքը՝ ջրոյն աւելի մուծ գոյն մը կուտայ: Այս զարդերու վայելչուց կերպը առաջին անգամ՝ ի գործ դրուեցաւ Կապիտոլիոն, երբորդ պուսիկեան պաւտերազմին սկիզբները. վերջէն աստուածոց բնակութենէն ինջաւ մինչև մեզի, ու հիմա մեծ յարգութեամբ կը պահենք, :

Այս միջոցիս ծառայ մը եկաւ իմաց տալու տիրոջը որ մէկը հարկաւոր գործողութեան մը համար զինքը կը կանչէր, ուստի մէկէն իրեն հետ դուրս ելանք ու գաւթին առջի տեղը դարձանք, ուր որ ծեր մը գտանք, նիհար, բարձր, ու գրեթէ պատառատուն զգեստով, ու ձեռքը կողով մը բռնած, որն որ շատ ծանր կ'երևնար. “ Այսօր ամսագլուխ է, ըսաւ տանտիրոջը. հաշիւը ըրի, ու բերի քեզի ինչ որ առնելիք ունիս այս ամսուանս մէջ: — Մէկ վայրկեան մ'ալ ազատութիւն պիտի չունենամ, կանչեց Փորտունատոս արհամարհական կերպով: Հիմա հանգիստ թող տուր զիս, ու քիչ մը ետքը եկուր, : Ետքը կողովովը հանդերձ ելալու վրայ էր, երբոր Փորտունատոս ձեռքէն բռնելով, ըսաւ. “ Որովհետեւ մէյմը եկեր ես, ստակդ հոս ձգէ, ատիկայ կրնայ իմ քովս մնալ, : Մենք ժպտելով իրարու նայեցանք այս պարծանաց ու միանգամայն ագահութեան վրայ. սակայն ինքը չանդրադարձաւ, ու սկսած ստորագրութիւնը այսպէս առաջ տարաւ.

“ Ընդհանրապէս Հռովմայ մեծ պաշտաներու մէջ սովորութիւն է որ գաւթին երկու կողմը

¹ Տես Հա. ԺԳ, եր. 110. Հա. ԺԵ, 114:

մոմէ պատկերներ կը դնեն, ՚ի պատիւ հռչակաւոր ու ցանկալի յիշատակաց : Տարակոյս չկայ որ գեղեցիկ սովորութիւն մըն է ասիկայ, ուստի չեմ համարձակիր վար զարնել . բայց այս արձաններս՝ որ բոլոր ճարտար արուեստաւորաց ձեռագործք են, շատ աւելի աղէկ զարդ կ'երևնան ինծի, քան թէ այն տգեղ արձանները, որոնց ոչ միայն նիւթը անպիտան է՝ այլ և շէնքերնին ալ կոպիտ : — Իրաւունք ունիս, պատասխանեց իրեն Լուկիոս . ատոնք հոս տեղս այնչափ աւելի գեղեցիկ զարդ կ'ընեն՝ որչափ քու պապերուդ պատկերները չկարենային պիտի ընել : Պատանդն յանկարծական դիտողութենէն՝ Փորտունատոս իրեն սխալ մունքը իմացաւ, և անանկ վարպետութեամբ խօսքը դարձուց որ իրմէն ամենևին չէր յուսացուեր .

« Թէ որ ինծի կարելի ըլլար, պատասխանեց, գաւթին մէջ ընտանեացս պատկերները դնել, ես իմ հօրս պատկերէն առաջ անոր բարերարին պատկերը կը դնէի : »

Երբոր մենք այսպէս խօսելու հետ էինք, արևն արդէն շատ բարձրացած էր . գաւթին ամբողջ մէկ կողմէն ճառագայթները ներս կը թափանցէր : Ան ատենը գերիին մէկը, տիրոջը նշան տուած տանը, բոլոր պատուհաններուն ծիրանիէ վարագոյրները գոցեց . ու նոյն միջոցին ուրիշ գերի մ'ալ գաւթին անդի կողմի վարագոյրները բացաւ . այս կերպով առանց տանը ներսի լոյսը արգիւելու՝ խուցերը զով կը պահուին : Լսեցի որ ձմեռը պատուհաններու վրայ եղջիւրի բարակ թիթեղներ, պապիւրի տերևներ կամ կտաւ մը կը դնեն, և ամառը որպէս զի միջատները տունը չի մտնեն՝ ուռկանի պէս ցանցահիւս մը, կամ բարակ կտաւ կամ քօղ մը : Գիշերը բոլոր պատուհանները կը գոցեն տախտակէ փեղկերով, ինչպէս նաև իրիկուան գէմ մեծ զգուշութեամբ մը ճամբուն գուռը կը գոցեն : Խոշոր փակաղակներէ ու երկըթէ փականքներէ զատ նաև դռները մէկ ուրիշ շարժական նիւթով մը կ'ապահովցնեն, զորն որ ամէն առտու կը վերցնեն :

Երկայն ու երկկարգեան սիւններով սրահի մը գաւթէն անցանք, ուսկից քանի մը խուցերու գիմաց ելանք, որոնք ամէնքն ալ մասնաւոր բանի մը որոշուած էին : Ասոնցմէ ոմանք գիշերը պառկելու համար էին, ոմանք ալ ցորեկը հանգչելու . իւրաքանչիւրը մէյմէկ նախասենեակ ունին, ուր որ գերի մը կեցած է անոր պահպանութեանը համար : Ամենուն մէջն ալ պատի վրայ խորշեր ձևացուցած է, որոնց մէջ գիրք կամ ուրիշ բաներ կը պահուին՝ հոն բնակողներուն համար : Բայց ամենևին գեղեցիկ երեցաւ ինծի կերակուր ուտելու սենեակը զորն որ ճաշատուն կը կոչեն : Ոսկին ու ծիրանին չորս գին կը վիտար . ձեղունը բոլոր փղոսկրէ թիթեղներով ծածկած էր . արուեստով շարած ու ոսկիէ ժապաւէններով բաժնած : Այս չափէ գուրս շքեղասիրութենէ յափշտակուած, չկրցայ ներսի զգացածս արտաքին նշաններով չցուցնել : Ինքը Փորտունատոս ալ իմացաւ այս բանս, ու « Կարծեմ թէ, ըսաւ, այս մասը քուկին ալընկալութեանդ բոլորովին համաձայն չտեսար . արդեօք պակասութիւն մը կը գտնես : — Կը կասկածիմ, ըսի, որ համեմատութեան կանոնները աղէկ դիտուած չըլլան : — Ատոր համար, պատասխանեց, ճարտարապետս մեզագրութեան արժանի

է . սակայն զրուցածդ միայն չէ, դեռ ուրիշ շատ բաներ ալ կան, զորոնք ըստ տեղւոյն ու ժամանակին ուղղել պիտի տամ : »

« Բայց, — խօսքը առաջ տանելով ըսաւ, — խուցէ խուց մանեկէն գուցէ ձանձրացած ըլլաս, ուստի կարծեմ որ աւելի լաւ կ'ըլլայ թէ որ ուրիշ տեսակ գեղեցկութիւններ քեզի ցուցնեմ : » Առաւ հանեց զմեզ մինչև տանը վերին յարկը, ուր որ զարմացած մնացի՝ երբոր տեսայ գեղեցիկ տեսքով խուց մը, վայելուչ պարզութեամբ զարդարած : Պատերուն չորս պատուհաններէն բոլոր քաղաքը կ'երևնար : Մէկ քանի հանգիստ աթոռներ, ծաղկամաններ, և մէկ հանգչելու պզտի անկողին մը, խցին բոլոր կահկարիսիքն ու զարդն էին : « Այս է ահա մեր Արեգգէմ¹ կոչածը, ըսաւ ինծի տանտէրը, որովհետեւ սովորութիւն ունինք առտուն հոս գալ, արևու ելլելուն գեղեցիկ տեսարանը դիտելու, ու անոր առջի ճառագայթիցը քաղցրութիւնը վայելելու : Այս պատուհանէս կը տեսնուի ահա Կապիտոլինը, քիչ մը դէպ ՚ի ձախ գին է Արամագդայ Ամպրոպայնոյն տաճարը, անկէց անդին է Արիստեան դաշտը, ու քիչ մ'ալ հեռու Տիբեր գետը : Ետևի կողմդ կ'երևայ Պիսիդոնի տաճարը, ու աս հոյակապ շէնքին քովը կը բարձրանայ մեծ կրկէսին կոթողը : »

« Այս պզտի խցիս մէջը կը քաշուիմ, ըսաւ, երբոր աշխարհքիս աղմկալից շփոթութիւններէն ձանձրանալու ըլլամ : Հոս ամէն բան պարզ ու խաղաղ է, ու առանց արգելքի՝ կրնամ իմ մտածութեանցս հետ ըլլալ : — Ի վերայ այս ամենայնի, ըսաւ Լուկիոս, ահա մէկ պզտի կահկարասի մը, որ այդ պարզութեան ճարմարիւր, ու կը ցուցնէ որ հոս տեղս պարզ մտածելու հետ միայն չես ըլլար : » Ու ցուցուց մէկ բեկկնիէ սաարնջի տախտակ մը, որուն վրայ քանի մը բիւրեղէ քուէներ ու սատրնջի քարեր կային, բայց չէ թէ ճերմակ ու սև, ինչպէս որ սովորութիւն է, այլ ոսկիէ ու արծըթէ : Ինքզինքը իմաստուն ցուցնող՝ հիւպատին որդւոյն աս անգրագարձութենէն կտոր մը շփոթած մնաց . « Ի՞նչ կ'ուզես, պապատասխանեց, միշտ մինակ ըլլօլը անկարելի է : Երբեմն երբեմն հոս տեղս իմ բարեկամներէս ոմանք կը ժողվեմ, ու հետերնին կը զուարճանամ աս խաղով, որ շիտակը շատ զուարճալի խաղ է . արդեօք դու ալ գիտես : — Չէ ամենևին : — Քարերը հետզհետէ կը քաղցրեն նետած քուէներուն ցուցրցած թուոյն համեմատ, և բոլոր խաղցողին վարպետութիւնը քաղդը լաւ գործածելուն, և կամ ըստ պարագայից ուղղելուն վրայ է : Գիշերուան կէսը աս խաղովս անցուցի, անոր համար է տունս մտած տոտենիդ՝ զիս քուէի մէջ գտաք : — Ուրեմն բաւական է այսչափս, պատասխանեց Լուկիոս : Կը ցաւինք որ այդպիսի իրաւացի հանգիստ մը ընդհատեցինք : Ընդունէ մեր շնորհակալութիւնները, ու քաղդին քեզի տուած պարգևները այսպէս խելքով գործածելդ շարունակէ . գուցէ քուկին օրինակդ հռովմայեցւոց օգտակար ըլլայ : » Երբ որ վար իջանք, երկայն բարակ սրահ մը քուէցինք որ տանը մէջտեղն է ու Անթրուս² կ'ըսուի . որովհետեւ բոլոր չորս կողմի շէնքերուն ջրերը մէջը

1 Լատ . Solarium.

2 Լատ . Impluvium.

կը վազեն . և վերջին հայեցուած մը տալով այս գերւոյ որդւոյն փառաւոր պալատին , տանը ետեւի դռնէն դուրս ելանք , որ աւելի ուղղակի ճամբով մեր տունը կ'իջնայինք :

Դռնէն դուրս որ ելանք , “ Ասո՞նք են ուրեմն , կանչեցի , այն առաքինի Հռովմայեցւոց սերունդքը : — Յաջորդները զուրցէ , , , տաքութեամբ մը պատառխանեց լուկիոս : Ան ատենը Սիրոս ըսաւ . “ Աղէկ է մաածութիւնդ , սիրելի լուկիոս , այս մարդու վրայօք , որն որ պարզ անուամբ միայն Հռովմայեցի է , ու ուրիշ բան չներկայացըներ , բայց եթէ աւելի հռչակաւոր նախատիպներու ծիծաղելի բազմութիւն մը . սակայն այս նախատիպները այսօրուան օրս կենդանի են , և այնպէս բազմաթիւ որ քիչ ատենէն ալ անոնց երեսը նայող պիտի չըլլայ : Աւելի այն հին Հռովմայեցիները մատով պիտոր ցուցուին , որոնք նոր փառաւորութեանը մէջ , կրցեր են հին պարզութեան հետքը պահել : Ինչպէս յիշատակարաններ որ տեղ տեղ աշխարհքի մը հնութիւնը կը վկայեն , ասանկ ալ իրենք դեռ քիչ մը ժամանակ պիտոր ցուցընեն թէ ինչ էին իրենց հարքը , ինչուան որ ժամանակը , որ ամենայն բան կ'աւրէ , քանի մը քիչ ու տարտամ յիշատակներ միայն ձգէ : Ատեն պիտի գայ որ ձեր պատմութեան արձանագրած մեծ գործողութիւնները տարակուսի տակ պիտոր իյնան , որովհետեւ մարդիկ պիտի չկարենան անոնց նմանները գործել , և ետքի եկողներուն ալ աւելի ախորժելի ըլլալով հաւատք չընծայել այն առաքինութեանց որ չունին , որպէս զի իրենք իրենցմէ չամբնան՝ պիտի ուրանան անոնց գոյութիւնը :

ՄԱՆՐԱՎԷՊԲ

Անշիրոքոսիւն :

Ի՞նչ ըրօլի սեպուհը պատերազմի մէջ ձախ սրունգը կորսնցուցած ըլլալով փայտէ սրունգ մը կը գործածէր : Բարիչ պատերազմի մը մէջ ալ երբ ելեր թշնամեաց ամրութիւնները կը գիտէր՝ ուսմբ մ' ալ եկաւ նորէն նոյն սրունգը տարաւ : Սեպուհն առանց այլայլելու . “ Ի՞նչմբ , ըսաւ , իմ սրունգներուս հետ կ'ուզէ խաղալ . բայց ալ աս անգամ ծաղր եղաւ . չէր գիտէր որ սայլիս մէջ ուրիշ սրունգ մը պատրաստ ինծի կը սպասէ , , ,

Ֆոնդրնուայի հռչակաւոր պատերազմին տաքցած ատենը լուգովիկոս

ժե չորս կողմը իյնող ուսմբերը ժողվել տալով , կանչեց թնդանօթաճիգներուն զօրապետը ու ժպտելով մը “ Սա գնտակները ըսաւ թշնամեաց ետ խրկէ , ես իրենցմէ ընծայ չեմ ուզեր քովս պահել , , :

Սպանիացի ասպետ մը որ մէկ աչքը կորսնցուցած էր , օր մը խաղի տուն մը կը մտնայ ու կը սկսի գնտակ խաղալ : Ինչպէս կ'ըլլայ հոն դիպուածով հարուած մ' ալ մէկալ աչքին կ'առնու , որով այն ալ կը կորսնցընէ : Ի՞նչանց ամենեւին այլայլելու գլխարկը գլխէն կը հանէ ու ընկերներուն դառնալով , “ Ի՞նչեր բարի բարեկամներ , , կ'ըսէ ու դուրս կ'ելլէ :

Լյսպիսի կարգէ դուրս դէպքեր շատ կը պատմուին նաեւ մեծին Վաբուլէոնի վրայ , որ թէ պատերազմաց և թէ բազմազգի դաւակցութեանց մէջ իր անշիրթ կերպովը կուսակցացը քաջալերութիւն էր , և թշնամիքը կ'ահաբեկէր : Հասարակ զինուորականի մը վրայ ալ եթէ նոյն քաջութիւնը տեսնէր , մէկէն առաջ կը քաշէր զինքը : ()ր մը պատերազմի դաշտին մէջ իր գրագիրը դիմացն առած նամակ մը գրել կու տար : Երբ միջոցին թշնամեաց կողմանէ ուսմբ մը ճայթելով իրենց երկուքին մէջ ինկաւ : Երագիրը առանց խռովելու “ Բարախ եմ , ըսաւ , որ նամակին վրայ փոշի ցանելու կարօտութիւն չունեցանք , , . ու մէկէն ծալելով Վաբուլէոնի ձեռքը տուաւ : ()արմացաւ սպարապետը , և հազարապետի աստիճանը տուաւ իրեն :